

II. De materia legum positivarum.

Quatuor magni momenti principia statuere licet circa materiam legum positivarum.

57. *Principium 1um* : *Nulla positiva lex adversari potest legi naturali, nec ulli alteri legi divinæ.* Patet ex probatis supra (n. 54).

58. *Principium 2um* : *Lex humana nec omnes actus virtutum præcipere, nec singula vitia cohibere debet.*

PROB. 1^a PARS. Etenim lex humana ordinatur ad bonum commune; non omnes igitur omnium virtutum actus præcipere debet; sed illos duntaxat qui ad bonum commune aliquo modo pertinent. — Et quia hominum ordinat communitatem, iique secum per externos actus communicant, circa *externos actus propriè occupatur.*

PROB. 2^a PARS, quia, ut ait D. Thomas, lex « humana ponitur multitudini hominum, in quâ major pars est hominum « non perfectorum virtute. Et ideo lege humanâ non prohibentur omnia vitia, a quibus virtuosus abstinent, sed solum « graviora, a quibus possibile est majorem partem multitudinis abstinere, et præcipuè quæ sunt in *nocumentum* « aliorum, sine quorum prohibitione societas humana con- « servari non posset : sicut prohibentur lege humanâ homicidia, furta, et hujusmodi. » (1^a 2e, q. 96, a. 2, c).

Attamen, ut meritò fert principium juris : *Non omne quod licet honestum est; nimirum quod tolerat lex humana non ideo probat, ac propterea non per legem moralem licet quidquid per legem civilem licet.*

59. *Principium 3um* : *Lex humana opportunè versari potest circa legis naturalis quædam præcepta, sive non satis nota et determinata, ut manifestius declarentur; sive etiam explicita et manifesta, ut strictius serventur, appositâ sensili sanctione.* Patet ex dictis de necessitate legum positivarum (n. 55).

60. *Principium 4um* : *Divinitus poni potest lex aliqua supra legem naturalem; quia, volente Deo, possunt homines ad finem supernaturalem evehi ac dirigi.* (*Cosmol.*, n. 55).

61. *Corollarium.* Varias legis positivæ dotes sive præcipuas, sive secundarias præclarè describit Isidorus : « Erit lex « honesta, justa, possibilis, secundum naturam (eorum qui- « bus imponitur), secundum consuetudinem patriæ, loco « temporique conveniens, necessaria (ad removenda mala), « utilis (ad consecutionem bonorum), manifesta quoque, « ne aliquid per obscuritatem in captione contineat, nullo « privato commodo, sed pro communi utilitate scripta. » « (*Etymol.*, l. 5, c. 21).

ARTICULUS II

De normâ subjectivâ moralitatis.

62. Quatuor pertinent ad normam subjectivam moralitatis adæquatè sumptam, scilicet : 1° libertas, quæ est ejus proxima conditio; 2° ratio, quæ illius principia cognoscit; 3° conscientia, quæ illa applicat agenti; 4° principia ipsa quibus dirigi debet conscientia.

§ I. — De libertate, quatenus est proxima conditio moralitatis.

63. *Status quæstionis.* In Anthropologiâ (n. 135-158), voluntatis objectum et naturam, necnon libertatis notionem et existentiam datâ operâ declaravimus. Ethica autem de libertate non agit, nisi quatenus est conditio moralitatis actuum humanorum. Ut enim jure notat Angelicus, « ibi incipit genus moris, ubi primò dominium voluntatis invenitur. » (In II Sent., dist. 24, q. 3, a. 2, sol.).

64. *Assertio* : *Ut actus moralis et imputabilis sit agenti, debet esse liber tum a necessitate, tum a coactione.*

Ut actus aliquis sit moralis et imputabilis agenti, necesse est ut agens illius habeat dominium. Sed homo in tantum habet dominium sui actûs, in quantum eum eligit suumque facit : quod est agere liberè. Porrò, ut homo liberè agat, oportet ut ab actu suo temperare possit et neque vi extrinsecâ, neque necessitate internâ determinetur.

*Dixi actum liberum esse debere tum a necessitate, tum a coactione; quin tamen necesse sit ut homo nullam prorsus internam externamve sollicitationem patiat. Enimvero, ut actus aliquis liber meritò dicatur, sufficit hominem esse dominum illius, ac reipsa illum præ alio eligere, etsi fortè ad illum vehementer sollicitetur. Sic, v. g., martyres liberè agebant, licet tyranni eos aut minis aut blanditiis vehementer aggredere. — Imò verò vix possibile est hominem ab omni sollicitatione internâ vel externâ immunem esse, quia voluntas ejus variis *motivis* ad agendum incitari solet.*

65. Corollarium. Hinc sequitur actum liberum eum esse qui tum *cognitionem*, tum *electionem* includit. Quidquid igitur cognitionem aut electionem vel tollit vel minuit, libertatem quoque tollit vel minuit; hujusmodi sunt *violentia*, *ignorantia*, *metus*, *concupiscentia*, vel aliæ id genus passionem, quæ tales esse possunt, ut libertatem auferant omnino, vel duntaxat imminuant.

§ II. — De ratione, quatenus principia morum cognoscit.

66. Errores. Plures materialistæ, inter quos Robinet, volunt existere in homine sensum quemdam *physicum internum*, quinque sensibus externis persimilem, vi cujus apprehendimus bonum et malum, ut, ope gustûs, dulce et amarum. Ab iis parùm discedunt nonnulli *phrænologistæ* (v. g. Gall), qui morales facultates explicant per diversas conformationes aut protuberationes cerebri, a quibus pendunt inter agendum, ut visus ab oculo, vel auditus ab aure (1).

At schola scotica, ducibus Hutcheson et Reid, contendit moralitatem apprehendi a facultate quadam speciali, quam *sensum moralem* vocant, et quæ a sensibus simul et ab intellectu secernitur.

67. Assertio 1^a : *Perceptio moralitatis sensui corporeo adscribi non potest.*

1° Systema sensûs corporei *fundamento caret*; arguit enim

(1) Cf. *La Tête et le Cœur*, 2° part., c. 1, a. 3, § 3.

ex influxu quem certæ corporis affectiones in moralitatem exercent. Porrò influxus ille est duntaxat specialis applicatio universalis influxûs, non autem dominationis corporis in animam. — 2° *Evertit mores*, tum quia evertit libertatem; si enim facultas cognoscitiva boni malique pendet ab organis, et ipsa voluntas quæ illam sequitur; tum quia bonum morale revocat ad qualitatem physicam.

68. Assertio 2^a : *Perceptio moralitatis sensui spirituali, ab intellectu distincto, adscribi non debet.*

1° Hæc facultas moralis, spiritualis simul et ab intellectu distincta, reipsa non existit. Enimvero in Anthropologiâ (n. 115), ostendimus intellectum practicum a speculativo intellectu non secerni, sed eandem rationem esse quæ veritates theoreticas et morales apprehendit. — 2° Immerito instinctivæ propensioni attribuuntur judicia quæ ad mores spectant; quippe cùm instinctus nihil nisi relativum ac cæcum exhibeat, facilis inde paratur descensus in moralitatem sensualisticam, aut saltem subjectivam ac variabilem.

69. Nihilominus in rebus moralibus, cognitionem boni et mali sequi solet quidam sensus atque impulsus quo inclinantur homines ab bonum et retrahuntur a malo.

70. Assertio 3^a : *Perceptio moralitatis ad rationem pertinet.*

1° Ratio moralitatis est aliquid in ordine veri comprehensum, quinimo est idea abstracta, necessaria et universalis. Sed ratio sola notiones abstractas, universales et necessarias colligit. — 2° Quivis actus humanus bonitatem aut malitiam accipit ex proportionem, vel ex proportionis defectu inter objectum suum, finem, circumstantias et regulas morum. Atqui sola ratio potest varias res inter se conferre, et de illarum proportionem aut consonantiâ judicare.

Porrò eam notionem perinde ac notiones alias universales, *abstractionis* et *reflexionis* ope comparat. Scilicet percipit primùm actus *particulares* bonos vel malos, sicque notionem *hujus* boni vel mali particularis acquirit; deinde ex iis actibus per abstractionem amovet quidquid particulare est, et servat solùm notam *generalem* boni et mali; demum, consi-

deratâ boni et mali naturâ, statim videt atque affirmat prius faciendum, posterius autem vitandum esse.

§ III. — De conscientia, quatenus principia morum applicat agenti.

71. I. *Natura conscientia.* Conscientia, ut in Anthropologiâ diximus, distinguitur in *psychologicam* et *moralem*. Prior est potentia quæ homini testatur operationes vel affectiones suas *spirituales* et *præsentis*. Posterior autem, de quâ solâ nunc agimus, definitur *potentia quâ homo pronuntiat de licitate vel illicitate suarum actionum*. Differt igitur a *synderesi*, quæ præ se fert cognitionem *principiorum* moralium; conscientia enim, ope rationis, *synderesim applicat* ad actum particularem ac nostrum. E. g. *synderesis* dicit: Furtum non licet. Porrò, addit ratio: Talis actio est furtum. Ergo, concludit conscientia: Talis actio mihi non licet.

72. II. *Varia conscientia munera.* Ex dictis sequitur conscientiam esse, ut docet D. Thomas, « *applicationem* alicujus « nostræ cognitionis ad ea quæ agimus. Quæ quidem applicatio fit tripliciter. *Uno modo*, secundum quod recognoscimus aliquid nos fecisse vel non fecisse, secundum illud: « *Scit enim conscientia tua quia et tu crebrò maledixisti aliis;* « (Eccles., VII, 23), et secundum hoc conscientia dicitur *testificari*. — *Alio modo*, applicatur secundum quod per nostram conscientiam judicamus aliquid esse faciendum, vel « non faciendum; et secundum hoc dicitur conscientia *ligare*, vel *instigare*. — *Tertio modo*, applicatur secundum « quod per conscientiam judicamus quod aliquid quod est « factum, sit benè factum, vel non benè factum; et secundum hoc dicitur conscientia *excusare*, vel *accusare*, vel « etiam *remordere*. » (1^a 2°, q. 79, a. 13, c).

73. III. *Vis conscientia.* Conscientia est regula *particularis* et *proxima* actuum humanorum, lex autem regula *generalis* et *remota*. Lex sola *proprie* nos obligat; sed in tantum obligat nos, in quantum vi conscientia nobis *applicatur*; in tantum autem *ligat* nos conscientia, in quantum legem ab

alio jure impositam nobis servandam intimat. « Conscientia, « perbellè ait S. Bonaventura, est sicut *præco Dei* et nuntius. Et quod dicit, non mandat ex se, sed mandat quasi « ex Deo; sicut præco, cum divulgat edictum regis. » (In. II *Sent.*, dist. 33, a. 1, q. 3, *ad arg.*).

74. IV. *Divisio conscientia.* Multifariam dividi solet conscientia, sed ad rem nostram triplex ejus species potissimum facit: una sumitur *ex parte objecti*; et sub eo respectu *vera* aut *falsa* dicitur conscientia, prout judicium ejus realitati conforme est, vel non; duæ verò sumuntur *ex parte subjecti*; sub quo respectu, conscientia distinguitur 1° in *firmam*, et non *firmam*, prout pronuntiat sine ullâ, vel cum aliquâ errandi formidine; 2° in *prudentem* et *temerariam*, prout informata est adhibitis vel neglectis *communibus* ac debitis mediis vel auxiliis, communi scilicet diligentia et curâ, habitâ ratione gravitatis rei, et conditionis personæ.

§ IV. — De principiis conscientia directivis.

Duo sunt *suprema* principia quibus tota innititur conscientia rectio: quorum alterum dicit quid requiratur ne actio sit mala, alterum quid sufficiat ut sit bona.

75. *Principium 1um*: *Ut actio culpæ non vertatur agenti, oportet habeat conscientiam firmam ac prudentem de illius licitate.*

Illud enim requiritur, sine quo voluntas dici posset assentire malo, si quod sit in actione. Porrò, nisi quis conscientiam firmam ac prudentem habeat de licitate suæ actionis, dici potest assentire malo, si quod in eâ fuerit; exercet quippe actionem sibi dubiè licitam, aut neglexit media adhibenda.

76. *Corollaria.* Hinc sequitur peccare: 1° eum qui agit *contra* suam conscientiam; siquidem elicit actum quem credit esse malum, ac proinde malo consentit.

2° Eum qui agit, stante dubio *practico* de licitate actionis a seipso *hic et nunc* ponendæ.

77. *Distinctio inter dubium speculativum et dubium practicum.* Prius obtinet, cum quis dubitat de licitate alicujus

actionis *in se* tantum et *objectivè* inspectæ. Posterius autem illud est quo quis dubitat utrum actio quædam *sibi* liceat, spectatis omnibus circumstantiis in quibus versatur. Jam fieri potest ut quis dubitet de intrinsecâ bonitate alicujus actionis, et tamen excutiat dubium practicum, ope principii cujusdam vulgò *reflexi*, sicque certus fiat eam actionem, omnibus pensatis, sibi licere.

78. Porrò, *dubium speculativum practicè excuti potest ope hujus principii*: *Lex incerta non obligat*. Obligatio enim, cum sit onus et restrictio libertatis, probari debet et certò constare. Itaque obligatio dubia eadem est ac obligatio nulla. Quinimo obligatio *non dividitur*; est quidem major, vel minor, prout præceptum est majus, vel minus, sed est *tota*, vel *nulla*, prout constat, vel non constat. — At ubi verè probabile est aliquam legem non existere, hujus existentia ignoratur a nobis, et proinde nullam nobis obligationem imponit. Ut enim dicit D. Thomas: « Nullus ligatur per præceptum aliquod, nisi mediante *scientiâ* (cognitione) illius præcepti. » (*Qq. dispp. de Ver.*, q. 17, a. 3, c).

Et verò, in tantum culparetur qui sic agit, in quantum sese peccandi periculo exponeret. Sed negandum est suppositum; nam actio ejus est forsitan mala *materialiter*, non autem *formaliter*, sive spectata ex parte agentis qui sese prudenter gerit.

Sententia quam tuemur, dici solet *probabilismus*, quia docet licere sequi partem verè probabilem; eamque tenent plures ac nobiliores theologi, negantibus aliis, qui putant non licere sequi nisi partem probabiliorem, ideoque *probabilioristæ* vocantur.

Quòd si tamen agentis actio versaretur circa finem ab eo *necessariò* obtinendum, adhibere deberet media quæ ad eum *tutiùs* perducunt: ita omnes, et patet ratio.

79. *Principium 2um*: *Ut actio agenti culpæ non vertatur, satis est habeat conscientiam firmam et prudentem de illius licitate*.

Illud enim sufficit, quo posito, voluntas dici nequit malo assentire, si quod fortè sit in suo actu. Atqui stante cons-

scientiâ firmâ et prudente de licitate sui actûs, voluntas dici nequit assentire malo, si quod fortè sit in suo actu; tunc enim malum erit duntaxat *materiale*, nec ei imputari poterit, quia sequitur judicium prudens, et ideo rectum.

Præterea, quanquam homo debet media *communia* adhibere ad inveniendam veritatem de actibus suis, non semper tamen per eum stat quominus eam inveniat. Itaque nihil ab eo exigì potest præter *prudentiam*.

80. Unde colligere est eum non peccare qui sequitur conscientiam *invincibiliter* erroneam, videlicet cujus error vinci non potest *communi* diligentiâ et curâ.

CAPUT IV

DE CONSECTARIIS ACTUS HUMANI ET MORALIS

81. Moralem actum quatuor consequuntur, nempe imputatio, gaudium et remorsus conscientiæ, meritum et demeritum, virtus et vitium. De his breviter dicendum est, præterito gaudio vel remorsu conscientiæ, de quo in Anthropologiâ quædam notavimus (n. 286).

ARTICULUS I

De actûs moralis imputatione.

Breviter dicendum est de notione, existentia et extensione imputationis.

82. I. Imputatio definiri potest *ratio vi cujus alicui adscribitur actio sua cum omnibus consecrariis quæ naturaliter trahit*. Duo itaque supponit, nimirum aliquem esse actionis suæ auctorem, et ab illo exigì posse rationem ejus necnon